

ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ΕΛΕΤ και τα «προβλήματα» των μικροαστών

Από τις πρώτες οργανώσεις που ασχολήθηκαν με το «περιβαλλοντικό ζήτημα» ήδη τον καιρό της χούντας, η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Περιβάλλοντος και Πολιτισμού (ΕΛΕΤ) έχει εξελιχθεί σήμερα σε καίριο παίχτη στην οργάνωση του κέντρου της Αθήνας. Οι ειδικοί της επιλέγουν και καταδεικνύουν στο ελληνικό κράτος περιοχές προς ανάπλαση και «αναβάθμιση» καθώς και τις περιοχές που είναι «πρόβλημα» και στη συνέχεια προωθούν τη σύνταξη μελετών και τη χρηματοδότηση συγκεκριμένων έργων. Η πολύχρονη διαμεσολάβηση των αιτημάτων της μεσαίας τάξης έχει προσφέρει πολύ μεγαλύτερη πρόσβαση στις «κοινοτήτες πολιτών» του κέντρου απ' ό,τι έχει ο κεντρικός κρατικός μηχανισμός. Έτσι έχει αναλάβει τον συντονισμό τους μέσω του «Δικτύου Οργανώσεων και Πολιτών για το Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας»:

...[το οποίο είναι] δέκα οργανώσεις από γειτονιές του κέντρου, που μοιράζονται ένα κοινό όραμα για ένα βιώσιμο ιστορικό κέντρο [και που] για πρώτη φορά ενώνουν τις δυνάμεις τους για να διεκδικήσουν, βάση τεκμηριωμένων προτάσεων, την επανακατοίκηση του Ιστορικού Κέντρου.¹

Βασική ασχολία του Δικτύου είναι να γκρινιάζουν όλοι μαζί ότι η «παράνομη είναι το μεγάλο πρόβλημα όχι μόνο της Αθήνας αλλά ολόκληρης της χώρας», να «διεκδικούν το αυτονόητο: να τηρηθεί ο νόμος» και να εγκαινιάζουν την ελληνική αστυνομία να κάνει τη δουλειά της καλύτερα. Το αίτημα για καλύτερη ποιότητα ζωής που εγκαινίασε το ΙΝΚΑ τη δεκαετία του 1970 βρήκε την τέλεια βελτίωση ως κομμάτι της ιδεολογίας της ασφάλειας και της δημόσιας τάξης που στα χρόνια της κρίσης μάς συντροφεύει σε κάθε βήμα της καθημερινότητάς μας.

Μέλος του Δικτύου και κάτοικος Θησείου γκρινιάζει στον ΣΚΑΪ για την «εγκατάλειψη του άλλου». Ξέρετε, έχει σκουπίδια, κατουράνε, έχει ναρκομανείς κλπ, κλπ. Αν έχεις ακούσει έναν από τους απανταχού γλοιώδεις «κατοίκους» είναι σαν να τους έχεις ακούσει όλους. Επαναλαμβάνουν ακριβώς την ίδια κασέτα.

Οι συνεπείς αναγνώστες θα έχουν παρακολουθήσει την έρευνα των τελευταίων τευχών του περιοδικού για το μόρφωμα των ΜΚΟ. Δεν είναι μια εύκολη υπόθεση. Όσοι μεγαλώσαμε στα '90s, έχουμε φάει με το κουτάλι το πόσο καλό είναι το έργο τους και πόσο σώσιμο χρειάζεται η φώκια *Monachus monachus*. Βέβαια, αν αφήσουμε κατά μέρος «την πίστη στο ανθρωπιστικό και οικολογικό πρόσωπο των ΜΚΟ» θα τις δούμε ως αυτό που είναι, δηλαδή ως κομμάτι του κράτους. Ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας, επικρατεί το απόλυτο σκοτάδι σε ό,τι αφορά την γέννηση και τον ρόλο των ΜΚΟ. Και όπως πάντα, όταν υπάρχει μαυρίλα στρεφόμαστε στην ιστορία, στα φυσικά πρόσωπα, στα συμφέροντα τους: εκεί πάντα κάτι βρίσκουμε. Το άρθρο προσπαθεί να πει -πολύ σύντομα και περιληπτικά- την ιστορία των ελληνικών οικολογικών οργανώσεων. Νομίζουμε το χρονικό αυτό δίνει μια γενική αίσθηση για τους κρατικούς στόχους που εξυπηρέτησαν οι ΜΚΟ στην Ελλάδα. Από γεννησιμιού τους, οι περιβαλλοντικές οργανώσεις όχι μόνο είχαν στόχους που ταυτίζονταν και συντονίζονταν με αυτούς του ελληνικού κράτους, αλλά ήταν και από τους καλύτερους καταλύτες για την επίτευξη των στόχων αυτών. Για να κατανοήσει ωστόσο κανείς αυτή τη διαδρομή πρέπει να ανατρέξει στους μετασχηματισμούς του ελληνικού κράτους από το 1960 και έπειτα. Θα πρέπει δηλαδή να περιγράψει το κομμάτι εκείνο της κοινωνίας που τις στήριξε και μετέπειτα τις στελέχωσε

Το πρώιμο οικολογικό κίνημα

Στην Ελλάδα, ενώ τα κινήματα των γυναικών, των ομοφυλοφίλων, των αναπήρων, κλπ, των δεκαετιών του '60 και '70, «ήρθαν καθυστερημένα», το περιβαλλοντικό ζήτημα όχι μόνο δεν ήρθε με καμία καθυστέρηση, αλλά αναδύθηκε μέσα στην περιβόητη εφταετία που υποτίθεται ότι η χώρα ήταν «στο γύψο». Αυτό το γεγονός δεν είναι διόλου τυχαίο. Αντίθετα με την κυρίαρχη άποψη ότι η ανάπτυξη της οικολογικής σκέψης στην Ελλάδα στηρίχθηκε στην εισαγωγή ιδεών και πρακτικών από άλλες ευρωπαϊκές χώρες, το ελληνικό οικολογικό κίνημα αναπτύχθηκε τόσο νωρίς και σε τέτοιο εύρος ακριβώς επειδή υπήρξε κατάλληλο όχημα για τις νέες κρατικές πολιτικές των δεκαετιών του '70 και '80 και όχι λόγω μαζικής εισροής ιδεών. Η εδραίωση μιας νέας μορφής εκπροσώπησης της κοινωνίας που δεν αναγνώριζε τακτικά συμφέροντα, δεν ξεχώριζε τη δεξιά από την αριστερά, μιλούσε με ουδέτερο και τεχνικό τρόπο για πολιτικά ζητήματα, ήταν πολιτική που προωθήθηκε από το ελληνικό κράτος. Το οικολογικό κίνημα ήταν αυτό που εγκαινίασε την εφαρμογή αυτού του είδους της εκπροσώπησης με ζήλο, αρχικά σε τοπικό και ύστερα σε εθνικό επίπεδο. Ας δούμε την οργάνωση αυτού του κινήματος και των θεσμικών δομών του από την αρχή.

Σύλλογοι καταναλωτών: οι πρόδρομες ΜΚΟ (1972-1975)

Οι πρόδρομες ΜΚΟ έχουν τις ρίζες τους στα χρόνια της δικτατορίας. Τότε ήταν που η αναβαθμιζόμενη ως εθνικός κορμός μεσαία τάξη άρχισε να εκδηλώνει οργανωμένα αιτήματα για «ποιότητα ζωής» στήνοντας τους λεγόμενους «σύλλογους για την προστασία του καταναλωτή», όπως το Ινστιτούτο Καταναλωτών (ΙΝΚΑ) το 1970, το οποίο μετεξελίχθηκε στην Γενική Ομοσπονδία Καταναλωτών Ελλάδα το 1995. Κατά τη διάρκεια της επταετίας ιδρύθηκαν διάφοροι περιβαλλοντικοί σύλλογοι και σύλλογοι καταναλωτών, οι οποίοι διεξήγαγαν έρευνες και ελέγχους στα προϊόντα που κυκλοφορούσαν, ενώ διατυμπάνιζαν ότι δεν ήθελαν φουγάρα και σκουπιδότοπους στη γειτονιά τους (προφανώς, αυτά θα έπρεπε να πάνε εκεί που έχει και άλλα «σκουπίδια», συνήθως ανθρώπινα). Αυτή η κίνηση πήρε αξιοσημείωτες διαστάσεις και έπαιξε έντονο ρόλο στη διαμόρφωση της μικροαστικής ιδεολογίας. Τα στελέχη του ΙΝΚΑ και των δεκάδων τοπικών συλλόγων, ήταν η μαγιά του κινήματος της πολιτικής οικολογίας στην Ελλάδα και πολλά από αυτά ανερίχθησαν σε επίσημο κράτος, (όπως η Βιργινία Τσουδερού, υπουργός Εξωτερικών της ΝΔ).

Εκτός από τους μικροαστούς, την οικολογία ως μέσο χρησιμοποίησαν και τα μεγάλα αφεντικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού (ΕΛΕΤ), η οποία ιδρύθηκε εν μέσω δικτατορίας, το 1972, από τον εφοπλιστή Κώστα Καρρά, αντιπρόεδρο της Ένωσης Ελλήνων Εφοπλιστών από το 1975 μέχρι το 1985 με χρηματοδότηση των καραμανλικών «εφοπλιστών της διασποράς» Λιβανού, Χανδρή και Κουλουκουνητή. Ο Καρράς είχε πολυποίκιλα ενδιαφέροντα τα οποία τα διατηρεί μέχρι και σήμερα: εξωτερική πολιτική, πολεοδομία, εκκλησία. Το 1974 ίδρυσε την οργάνωση «Friends of Cyprus» στο Λονδίνο, ενώ από το 1988 είναι ο Έλληνας συντονιστής του Ελληνο-Τουρκικού Φόρουμ για τον ανεπίσημο διάλογο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και από το 1995 συνιδρυτής του Κέντρου για τη Δημοκρατία και Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η παρουσία της ΕΛΕΤ στο ξεκίνημα των περιβαλλοντικών ΜΚΟ αποδεικνύει ότι αυτές εκπροσωπούν τα ποι-

Οι αντιπυρηνικές κινητοποιήσεις το 1977 δεν περιορίζονταν στην Κάρυστο, ενώ σταδιακά ενέπλεξαν ένα ευρύ φάσμα από πρωτοοικολογικές οργανώσεις έως την άκρα αριστερά. Η φωτο είναι από πορεία το 1981 ενάντια στο νέφος και τη μόλυνση, στην οποία καλούσαν μεταξύ άλλων η Οικολογική Πρωτοβουλία, Το ΚΚΕ (μ-λ) και η Ε.ΚΟ.Ν Ρήγας Φεραίος. Το φόντο είναι προφανώς τα πολυαγαπημένα Προπύλαια.

κίλα και αντιθετικά συμφέροντα τόσο ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και όσο εντός της αστικής τάξης της ελληνικής κοινωνίας.

Η ακμή του οικολογικού κινήματος (1976 – 1989)

Η ακμή του οικολογικού κινήματος έλαβε χώρα περίπου μεταξύ 1976 και 1989. Αρχικά ξεπετάχτηκαν σύλλογοι προστασίας περιβάλλοντος σε δεκάδες πόλεις ανά την Ελλάδα που σύμφωνα με μια καταγραφή άγγιζαν τους 200.² Κάποιοι από αυτούς οργάνωναν κινητοποιήσεις στο δρόμο, χωρίς αυτό φυσικά να σημαίνει αυτονομία από την αριστερά ή τα κόμματα. Χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα ήταν οι διαδηλώσεις των κατοίκων της Πύλου το 1975 ενάντια στη διαρροή πετρελαίου από διερχόμενο πλοίο και οι κινητοποιήσεις στην Κάρυστο το 1977-79 ενάντια στην εγκατάσταση πυρηνικού εργοστασίου. Αν και πολλές από τις παρεμβάσεις εμφάνιζαν ριζοσπαστικά αιτήματα και πρακτικές, ουσιαστικά κινητοποιούνταν και τρέφονταν από τα επαγγελματικά και άλλα τοπικά συμφέροντα της περιοχής, τα οποία διαμεσολαβούνταν από την αριστερά (κυρίως το ΚΚΕ) και το ΠΑΣΟΚ. Στις τοπικές διαδηλώσεις της Καρύστου το 1978, για παράδειγμα, οι κάτοικοι, με πρωτοστάτη τον δήμαρχο Καρύστου, κυνήγησαν με τσουγκράνες και φτυάρια το συνεργείο, για να ακυρωθούν στη συνέχεια τα σχέδια του εργοστασίου από το ΠΑΣΟΚ το 1982.³ Ουσιαστικά κάτω από την ταμπέλα της προστασίας του περιβάλλοντος συγκρούονταν και συνομιλούσαν με το κράτος αντιθετικά τοπικά οικονομικά συμφέροντα με επίδοκο τον πολεοδομικό σχεδιασμό και τις χρήσεις γης. Και μάλιστα, καθώς από τις απαρχές του το οικολογικό κίνημα ήταν γέννημα-θρέμα της επιστημονικής κοινότητας των πανεπιστημίων, αυτή η σύγκρουση και η συνομιλία διεξαγόταν μέσω μιας απολιτικοποιημένης, ειδικευμένης και τεχνικής γλώσσας των περιβαλλοντικών μελετών με μια προσήλωση στην αλήθεια του επιστημονικού λόγου που η ουσιαστική του χρησιμότητα ήταν να μετατρέψει τα πολιτικά ζητήματα σε τεχνικά.

Με μελέτες, αντιμελέτες και λεφτά να ρέουν για τη διευθέτηση των τοπικών συμφερόντων, οι σύλλογοι περιβάλλοντος αποτελούσαν μια αναγκαία και συνεπή οργανωτική εξέλιξη, και όχι ένα «ξεπούλημα» όσων συνδιαλέχθηκαν με το κράτος. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 οι σύλλογοι έδωσαν την ευκαιρία στο κράτος να διαχυθεί βαθιά μέσα στην κοινωνία και να κατευθύνει τα συμφέροντά της προς όφελός του, εμφανίζοντας ένα πρόσωπο εγγύτητας και διαλόγου, ένα χαρακτήρα κοινωνικοποιημένο. Η τέχνη της διαμεσολάβησης που εφάρμοσαν οι σύλλογοι, την οποία κατείχαν λόγω της ενασχόλησής τους με τα κοινά επί μια δεκαετία, έβαλε δεκάδες φορές κρατικούς φορείς, τοπικούς φορείς και εκπρόσωπους επενδύσεων να κάτσουν γύρω από το ίδιο τραπέζι, απαιτώντας από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη να συνεργαστούν. Εκεί οι ταξικές διαφορές εξαφανίζονταν, καθώς πια η πολιτική εκπροσώπηση αφορούσε «όλη την κοινωνία», γιατί «όλοι έχουμε να κερδίσουμε κάτι», αν «βρεθεί μια κοινή αποδεκτή λύση».

Υπό αυτή την έννοια, η πολιτική συνέπεια και εξέλιξη των ελλήνων οικολόγων είναι αξιοθαύμαστη, καθώς όλες τους οι κινήσεις, ειδικά μετά την ήττα των κινημάτων, ήταν αιτήματα προς το κράτος για διάλογο, συνδιαμόρφωση και τελικά ενσωμάτωση στον κεντρικό κρατικό μηχανισμό. Το κράτος από τότε ήθελε να οργανώσει την εργασία με νέους όρους και αυτοί το ίδιο. Το κράτος ήθελε την διαμεσολάβηση και αυτοί το ίδιο. Το κράτος ήθελε τους ταξικούς συμμάχους του ντυμένους με μία νέα κοινωνικοποιημένη αίγλη και αυτοί ήθελαν το κράτος.

«SHOW ME THE MONEY»

Αριστερά > οικολογία > επιδοτήσεις

Εξέχουσες προσωπικότητες του ελληνικού ανταγωνιστικού κινήματος συμμετείχαν στους πρώτους συλλόγους περιβάλλοντος, στρώνοντας το δρόμο της κοινωνικοποίησης του κράτους και της διαμεσολάβησης. Στη συνέχεια, σταδιακά επισημοποίησαν την δραστηριότητά τους, ιδρύοντας περιβαλλοντικές ΜΚΟ από τα τέλη του '70 - αρχές του '80. Ας δούμε πιο συγκεκριμένα κάποιες από τις κύριες οργανώσεις, τα περιοδικά και τα πρόσωπα που συμμετείχαν σε αυτή την οργανωτική εξέλιξη της ταξικής επίθεσης των αφεντικών.

••• Η Οικολογική Πρωτοβουλία που ξεπετάχτηκε από τα πανεπιστήμια στα τέλη του '70 και θεωρούνταν το πιο ριζοσπαστικό κομμάτι του οικολογικού κινήματος, κατέληξε να ιδρύσει το 1990 την **Οικολογική Εταιρεία Ανακύκλωσης (ΟΕΑ)**, που είναι σήμερα η μεγαλύτερη ελληνική ΜΚΟ για την ανακύκλωση. Η ΟΕΑ ήταν αρχικά αυστηρά εθελοντική και μετά την αποχώρηση διαφόρων διαφωνούντων απέκτησε επαγγελματικά στελέχη, ιστορία που χαρακτηρίζει σχεδόν όλες τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Εξέχον πρόσωπο της ΟΕΑ ήταν ο ευρωβουλευτής των Οικολόγων Πρασίνων, Νίκος Χρυσόγελος. Η Οικολογική Εταιρεία Ανακύκλωσης, πέραν της λίαν κερδοφόρας ανακύκλωσης, σήμερα ασχολείται ενεργά και με την οργάνωση της εργασίας υπό τον μανδύα της προστασίας του περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, το πρόγραμμα «Τοπικές Πρωτοβουλίες Απασχόλησης των Αθίγγων της Κορίνθου σχετικά με την Ανακύκλωση», οργάνωνε την εργασία και καθόριζε τις αμοιβές των Ρομά που συνέλεξαν υλικό προς ανακύκλωση. Πιο πρόσφατα, η ΟΕΑ μαζί με τη ΜΚΟ Κλίμακα (Κλίμαξ plus) εξέλιξαν αυτό το σχέδιο ελέγχου της εργασίας των Ρομά. Το 2011, μαζί με τον ΣΕΒ, το Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου⁴ και το Υπουργείο Περιβάλλοντος, ίδρυσαν «πράσινα σημεία» όπου έβαζαν τους Ρομά του Βοτανικού να κάνουν ανακύκλωση μετάλλου που έως τότε γινόταν από παράνομα σκραπατζήδικα. Προφανώς, κράτος, οικολόγοι και αφεντικά κόπτονται για τις «ευάλωτες κοινωνικές ομάδες», ειδικά όταν πρόκειται για την οριοθέτηση της νόμιμης και παράνομης εργασίας του άτακτου πάτου που βγάζει τα προς το ζην.

Ο προαναφερθείς Νίκος Χρυσόγελος, συνεπής ως προς τις αρχές του, μετά από πολυετή καριέρα στο χώρο της ανακύκλωσης και των περιβαλλοντικών ΜΚΟ, όπως το «Δίκτυο Μεσόγειος SOS», σήμερα πρωτοπορεί και στην λεγόμενη «κοινωνική οικονομία». Διευθύνει την **ΚΟΙΝΣΕΠ «Άνεμος Ανανεώσης»** που χρηματοδοτείται από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για την προσωρινή στέγαση 160 προσφύγων στο κέντρο της Αθήνας. Να λοιπόν πώς από το 1980 μέχρι σήμερα η εφαρμογή του δόγματος «είμαστε όλοι κοινωνία των πολιτών-όλοι έχουμε να κερδίσουμε κάτι» πέτυχε: οι κάτοικοι, ο δήμος, τα αφεντικά, η Ε.Ε. όλοι κερδίζουν - στην πλάτη των μεταναστών και των λοιπών «ευάλωτων».

••• Η **Ε.ΠΟΙ.ΖΩ (Ένωση για Ποιότητα στη Ζωή)** ιδρύθηκε το 1977 από μέλη της μεταπολιτευτικής οργάνωσης «Νέα Αριστερά», με αιτήματα γύρω από την εναλλακτική τεχνο-

λογία και την υγιεινή διατροφή. Ξεκινώντας δυναμικά, ίδρυσε ένα τεχνικό κέντρο επισκευής οικιακών συσκευών, έναν παιδικό σταθμό, τον πρώτο σύλλογο βιοκαλλιεργητών και προωθούσε τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Παράλληλα, είχε διάφορες ολίγον πιο αντιδραστικές ανησυχίες: εκπόνησε μελέτη για την «παραγωγική χρήση της πυρηνικής ενέργειας» και ασχολήθηκε με την τεκμηρίωση του «πληθυσμιακού προβλήματος» που το έβλεπε ως οικολογικό πρόβλημα.⁵ Η Ε.ΠΟΙ.ΖΩ εξαρχής είχε στελεχωθεί από εξέχουσες προσωπικότητες της αριστεράς που έκτοτε έχουν διαπρέψει. Πρόεδρος της ήταν ο Παναγιώτης Γουλιέλμος και μεγάλη στελεχάρα ο Μιχάλης Τρεμόπουλος. Αυτοί οι δύο κύριοι έχουν συμβάλει ποικιλοτρόπως στην σημερινή πρωτοκαθεδρία των ΜΚΟ.

Ο Παναγιώτης Γουλιέλμος ξεκίνησε την πολιτική του σταδιοδρομία τη δεκαετία του '60 ως βασικό στέλεχος μιας ομάδας που «δρούσε εσωκομματικά» στο πλαίσιο της ΕΔΑ και της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη – κοινώς φραξινόιζε. Γι' αυτό το λόγο διαγράφηκε από τη ΔΝΛ μαζί με τους Σωτήρη Πέτρουλα, Μάκη Παπούλια, Γιώργο Χατζόπουλο κι άλλους. Για τα πεπραγμένα του φραξιονιστή Γουλιέλμου στον καιρό της χούντας δε γνωρίζουμε. Ήταν όμως ιδρυτικό στέλεχος της «Νέας Αριστεράς» και μετά την διάλυσή της μετεξελίχθηκε σε οικολόγο. Το 1988 η Ε.ΠΟΙ.ΖΩ εξελίχθηκε στην **Ε.Κ.ΠΟΙ.ΖΩ** που τώρα είναι μάλλον η μεγαλύτερη ΜΚΟ για τα δικαιώματα των καταναλωτών στη χώρα.⁶

Η ΕΚ.ΠΟΙ.ΖΩ προσφάτως δίνει συμβουλές για τα κόκκινα δάνεια στηρίζει και τους (μικρομεγαλο)ιδιοκτήτες ενάντια στους πλειστηριασμούς. Δεν πρέπει να παραξενευόμαστε. Έτσι και αλλιώς, οι λέξεις «καταναλωτής» και «μικροϊδιοκτήτης» χρησιμοποιούνται κατα κόρον για να μιλά κανείς για τους μικροαστούς χωρίς να τους λέει με το όνομά τους.

Ο Μιχάλης Τρεμόπουλος που σπούδασε Κοινωνική Οικολογία (Μπούκτσιν φάση), ήταν ιδρυτικό μέλος της Οικολογικής Κίνησης Θεσσαλονίκης και πρόεδρος της Ε.ΠΟΙ.ΖΩ Θεσσαλονίκης (1975) έως το 1982. Στην αρχή της λαμπρής σταδιοδρομίας του, το μακρινό 1984 ο Τρεμόπουλος εξέθετε το όραμά του, σε εισήγηση της Οικολογικής Κίνησης σε αντιεξουσιαστικό επταήμερο στην ΑΣΟΕΕ, αναζητώντας την «ύπαρξη μιας κοινωνίας έξω από τη Μεγάλη Μηχανή» και πρότεινε τα εξής:

Να δημιουργηθεί μια κίνηση που θα κάνει θεμελιώδη αντιπολίτευση, που θα διεκδικεί και θα κινείται, θα παρεμβαίνει μέσα και έξω από τους θεσμούς που όμως θα είναι ένα εξωκοινοβουλευτικό κίνημα (άσχετα αν είναι μέσα ή έξω από το κοινοβούλιο). [...] Που θα πάρει υπόψιν της τις εμπειρίες κοινωνικών κινήματων τόσο του παρελθόντος όσο και σημερινών (Ριζοσπάστες Ιταλίας, Πράσινοι Δ. Γερμανίας, οικολογικά-εναλλακτικά κινήματα, φεμινιστικό, αντιπολεμικό κίνημα, αυτοδιαχειριστικό και άλλα) που όμως δεν θα μιμηθεί αλλά θα δημιουργήσει μια άλλη ποιότητα.⁷

Και όντως, η πλούσια καριέρα του πολυπράγμωνα οικολόγου τον οδήγησε από την «θεμελιώδη αντιπολίτευση» μέσα στο

Το οικολογικό κίνημα ως κρατικό εργαλείο (1989 μέχρι σήμερα)

Οι οικολόγοι είχαν εξαρχής μια συμμαχία με το κράτος μέσω της εύρεσης εναλλακτικών λύσεων για τα προβλήματα του τελευταίου. Ειδικά από τη δεκαετία του '90 και μετά, που το ταξικό ζήτημα έγινε ανοιχτά πια ντεμοντέ, ρητός στόχος του οικολογικού κινήματος έγινε η «διαταξικότητα» και η «υπέρβαση του διπόλου δεξιά-αριστερά». Χαρακτηριστικός εκπρόσωπος αυτής της ιδεολογικής μετεξέλιξης ήταν ο πρώην υπέρμαχος του πρωτοβάθμιου συνδικαλισμού, Γιώργος Καραμπελιάς. Το 1991 έγραφε στο περιοδικό «Ρήξη»:

Συχνά έχουμε επιμεινεί ότι το εναλλακτικό κίνημα βρίσκεται πέραν της αριστεράς και της δεξιάς και ταυτόχρονα αποτελεί ιστορική συνέχεια και υπέρβαση της παλιάς αριστεράς! [...] Η υπέρβαση του σοσιαλ-καπιταλισμού δε μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά προς μια κατεύθυνση αλλαγής του πολιτισμικού παραδείγματος και όχι απλώς της αλλαγής της κατανομής του προϊόντος. Δηλαδή η κατανομή και ικανοποίηση σύμφωνα με την αρχή των αναγκών και όχι της εργασίας, δηλαδή της μισθωτής τέτοιας. Όμως για να γίνει κάτι τέτοιο πρέπει να μεταβληθεί η ίδια η δομή των αναγκών. [...] Σε αυτή την αλλαγή της δομής των αναγκών η οικολογική προβληματική ήρθε να προσφέρει ένα αδამάντινο επιχειρήμα.⁸

Τι μας λέει εδώ ο κος Καραμπελιάς; Λέει ότι η οικολογία μπορεί να έχει σημαντική συμβολή στον επανακαθορισμό των αναγκών της εργατικής τάξης και ότι το ζήτημα δεν πρέπει να το εντοπίζουμε στην εργασία, δηλαδή την εκμετάλλευση. Με λίγα λόγια ακόμα ο στόχος από εδώ και πέρα θα πρέπει να είναι ο περιορισμός των αναγκών μας και όχι η επιθετική διεκδίκηση για την κάλυψή τους. Κάτι που αποτελεί βασική τακτική των αφεντικών. Η μόνη «υπέρβαση» λοιπόν για την οποία μας πηρίζουν οι οικολόγοι του '80 και '90 είναι αυτή που έκαναν για τον εαυτό τους: εξελίχθηκαν από μεσαίας τάξης κινήματιες σε συμβούλους των αφεντικών ώστε να διδάξουν στους εργάτες πώς πρέπει να σκέφτονται και να αντιλαμβάνονται τον υλικό κόσμο. Οι ιδέες αυτές δεν έμειναν στην περιορισμένη κυκλοφορία των οικολογικών περιοδικών, αλλά εντάχθηκαν στην κεντρική πολιτική σκηνή με την ίδρυση του κόμματος των Οικολόγων-Εναλλακτικών και την είσοδό του στη Βουλή το 1989.⁹ Κινητήριο μοχλός για την ίδρυση του κόμματος ήταν η καινοτόμα ιδέα του «οικολογικού κατεπείγοντος», όπως αποτυπώνεται σε κείμενα της εποχής:

η πολιτική μιας μακροχρόνιας και αργόσυρτης αλλαγής φαίνεται τρομερά αναποτελεσματική όταν το Αμαζόνιο Δάσος καταστρέφεται με ταχύτητα τυφώνα [...]. Το κίνημα της Πολιτικής Οικολογίας σπρώχνεται χωρίς τη θέλησή του να παίξει τη «ρώσικη ρουλέτα» των συγκλίσεων και της πολιτικής εξουσίας [...]. Θα μπορέσει έτσι άραγε να επιταχύνει την αλλαγή των συνειδήσεων και να επιβάλει μια στροφή, να εγκαινιάσει έναν ριζοσπαστικό μετασχηματισμό της παραγωγής και της ζωής, μια ανοικοδόμηση της κοινωνίας;¹⁰

Φυσικά η ιδέα του οικολογικού κατεπείγοντος δεν είχε τίποτα το καινοτόμο, καθώς αναδιατύπωνε την κλασική άποψη ότι εφόσον η «αργόσυρτη αλλαγή» είναι «τρομερά αναποτελεσματική» τα κινήματα πρέπει να «συγκλίνουν στην πολιτική εξουσία», να επιδιώκουν την αλλαγή «εκ των έσω». Στην Ελλάδα, στο λυκόφως της δεκαετίας του '80, το πραγματικό κατεπείγον που κρυβόταν πίσω από την καταστροφή του Αμαζονίου δεν ήταν άλλο παρά ο αναγκάιος μετασχηματισμός του ελληνικού καπιταλισμού και η αναδιάρθρωση του κρατικού μηχανισμού. Το ελληνικό κράτος βρισκόταν αντιμέτωπο στο εσωτερικό του με μια επερχόμενη χρεωκοπία και ταυτόχρονα, καθώς όλα τα σημάδια έδειχναν το τέλος του σοβιετικού μπλοκ ισχύος, καταλάβαινε ότι πρέπει να προετοιμαστεί για έναν κόσμο που θα αλλάξει πραγματικά με την ταχύτητα τυφώνα. Μέσα σε αυτή τη συνθήκη, ιδέες όπως η «σύγκλιση» ήταν προτάσεις για το πώς και με τη συμμετοχή ποιων θα γινόταν αυτός ο μετασχηματισμός.

Τη δεκαετία του '90, οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ ήταν πλέον βασικό κομμάτι του κρατικού μηχανισμού. Ένα σαφές παράδειγμα ήταν η οργανωμένη διεκδίκηση, από πολλές ΜΚΟ εθνικής εμβέλειας, της θεσμοθέτησης των προστατευόμενων Εθνικών Πάρκων της χώρας. Μέσα στις περιοχές αυτές θα καθορίζονταν συγκεκριμένες χρήσεις γης και επιτρεπόμενες δραστηριότητες. Με άλλα λόγια είχε να κάνει με το χαρακτηρισμό χιλιάδων στρέμματος που ήταν διαφιλονικούμενα ανάμεσα σε διαφορετικά συμφέροντα, αλλά και φυσικών εκτάσεων που δεν είχαν μπει στο άμεσο στόχαστρο του κεφαλαίου. Για να γίνει αυτό οργανώθηκαν τη δεκαετία του '90 δεκάδες δημόσιες διαβουλεύσεις, σχεδιάστηκαν δεκάδες προεδρικά διατάγματα μετά από πολύωρες ημερίδες σε απόμακρα μέρη της Ελλάδας όπου συμμετείχαν τοπικοί προύχοντες, επαγγελματίες της περιοχής και πιθανοί επενδυτές. Μια χωροταξική διαχείριση τέτοιας κλίμακας δεν ήταν καθόλου ασήμαντο κατόρθωμα για τους πρώην εναλλακτικούς κινήματιες.

Ορόσημο επίσης για την επίδειξη πολιτικής δύναμης από μεριάς των περιβαλλοντικών οργανώσεων ήταν η πιο γνωστή μάχη που αφορούσε την διευθέτηση συμφερόντων σε πανεθνικό πεδίο: η εκτροπή του ποταμού Αχελώου. Το έργο ήταν ένα μεγάλο επίδοιο για το ελληνικό κράτος, καθώς οι τοπικές κοινωνίες θα έπρεπε να δεχτούν χωρίς αντιρρήσεις τα μεγάλα νέα έργα που θα γίνονταν με τη θηρόα χρηματοδότηση από τα Διαρθρωτικά Ταμεία, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ λειτούργησαν ως φορείς διαμεσολάβησης αυτού του επίδικου ανάμεσα στις

διάφορες σφαίρες επιρροής που τοποθετήθηκαν ανταγωνιστικά γύρω από το έργο του Αχελώου.¹¹ Η εκστρατεία ενάντια την εκτροπή, που κρατά από το 1988 έως και σήμερα, περιλάμβανε σύμπραξη εννέα περιβαλλοντικών ΜΚΟ εθνικής εμβέλειας (με κύριες την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, την Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης και το WWF Ελλάς). Από το 1992 σχημάτισαν το «μέτωπο του Αχελώου» στην Αιτωλοακαρνανία, από όπου θα εκτρεπόταν το ποτάμι, προκειμένου να αντιμετωπίσουν το μέτωπο συμφερόντων της Θεσσαλίας, όπου θα κατέληγε το ποτάμι που θα πότιζε τον παραγωγικό αγροτικό κάμπο. Κάλεσαν σε ευρεία συμμαχία αγροτικούς συνεταιρισμούς, ΟΤΑ, τοπικούς συλλόγους περιβάλλοντος, εκπροσώπους ορεινών χωριών, οι οποίοι το 1994 κατέθεσαν δεκάδες χιλιάδες υπογραφές ενάντια στο έργο. Ήδη από τις αρχές του 2000 όλα έδειχναν ότι η εκτροπή μπορεί να ήταν σωτήρια για τους μεγαλοκαλλιεργητές της Θεσσαλίας, αλλά για τον ελληνικό καπιταλισμό η καλλιέργεια βαμβακιού έπρεπε να τελειώσει μαζί με το τέλος των ευρωπαϊκών επιδοτήσεων. Τη στροφή αυτή ήρθε να επικυρώσει η άρνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να χρηματοδοτήσει το τίτιο έργο της εκτροπής. Οι κρατικοί φορείς χρησιμοποίησαν στο μέγιστο το νέο εργαλείο που οι ΜΚΟ πρότειναν και επέδειξαν στο κράτος: τη δημόσια διαβούλευση πριν την έγκριση ενός έργου. Οι οργανώσεις όχι μόνο διεκδίκησαν στο όνομα της δημοκρατίας και του περιβάλλοντος να είναι αυτές που θα παρέχουν την πληροφορία «από τα κάτω» σε αυτή τη διαδικασία διαμεσολάβησης, αλλά επίσης γύρω από αυτή την κρατική διαδικασία, οργάνωσαν ένα ευρύ σώμα ανθρώπων -οικολόγοι εθελοντές, αναστατωμένοι κάτοικοι, διοργανωτές φεστιβάλ, πράσινοι επιχειρηματίες και σύμβουλοι υπουργών- των οποίων τα διαφορετικά συμφέροντα συνέκλιναν στο εθνικό συμφέρον -δηλαδή στο συμφέρον των αφεντικών- και η κοινωνική τους εργασία οργανώταν από το αόρατο χέρι του κράτους μέσω των ΜΚΟ.

*

Διαδρομές κινηματιών που εξελίχθηκαν σε κρατικά στελέχη και από πολιτική ομάδα το γύρισαν σε ΜΚΟ, υπήρξαν εκατοντάδες. Η διαδρομή αυτών που στελέχωσαν τα μεταπολιτευτικά κινήματα της αριστεράς και οι οποίοι με την ήττα των κινημάτων επιχειρήσαν να σωθούν από την ταξική καταράκη εξασφαλίζοντας έναν αναβαθμισμένο ρόλο στη νέα κρατική διευθέτηση, εντάσσεται τελείως αρμονικά μέσα στην μεταπολιτευτική ιστορία του ελληνικού κράτους το οποίο βρισκόταν σε μια έντονη διαδικασία κοινωνικοποίησης. Πρόκειται για μια συμμαχία που χτίστηκε πάνω στην υποτίμηση και την καταστολή των αρνήσεων και των αντιστάσεων όλων αυτών που τη δεκαετία του '80 άρχισαν να περισσεύουν. Το οικολογικό κίνημα από πολύ νωρίς είχε διαχωρίσει τη θέση του από τα ριζοσπαστικά κινήματα που πήραν την κάτω βόλτα και ασχολήθηκε με την εδραίωση μιας στιβαρής ταυτότητας για τη μεσαία τάξη. Το γεγονός ότι σήμερα μεγάλο κομμάτι του κράτους στελεχώνεται, έως τις πιο υψηλόβαθμες θέσεις, από αυτόν τον εσμό δεν θα έπρεπε να εκπλήσσει κανέναν.

1. «Οι πολίτες της Αθήνας οργανώνονται», *athensvoice*, 25/5/2016.

2. Λεωνίδας Μανιάτης, «Το οικολογικό κίνημα στην Ελλάδα», www.oikologos.gr

3. «Η επαναστατική αριστερά πριν 30 χρόνια - το κίνημα ενάντια στα πυρηνικά», *Εργατική Αλληλεγγύη* #960, 23/03/2011.

4. Για περισσότερα σχετικά με τον φασίστα δήμαρχο της περιοχής δείτε: *Autonome Antifa, Επιτροπές Κατοίκων - κατάδυση στο μέλλον του ελληνικού φασισμού*, 03/2012.

5. Στοιχεία από το αρχείο του ΕΚΚΕ για τις ελληνικές ΜΚΟ.

6. Η ΕΚ.ΠΟΙ.ΩΩ σήμερα διαθέτει 16.000 μέλη, χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Γενική Γραμματεία Καταναλωτή και άλλους εθνικούς ή ευρωπαϊκούς δημόσιους οργανισμούς και μεταξύ άλλων προωθεί οργανωμένα την άμισθη εργασία.

7. Ανδρέας Αγραπιώτης (επιμ), *7 Μέρες Αμφισβήτηση: επτάήμερο εναλλακτικών απελευθερωτικών κινήσεων*, Εκδόσεις Κίνηση, 1984.

8. Καραμπελιάς, Γ., «Πράσινη εναλλακτική πολιτική σε έναν κόσμο που αλλάζει», *Ρήξη* #39, 01/1991.

9. Το νεοσοσιαλίστ κόμμα στεγάστηκε στα γραφεία του «Αρδην» του Καραμπελιά.

10. Γιώργος Ριτζούλης, «Πράσινη άνοιξη στην Ευρώπη», *Οικοτοπία* #1, 20/4/1989.

11. D.H. Close, «Environmental NGOs in Greece: The Achelōs campaign as a case study of their influence», *Environmental Politics*, Vol. 7, Iss. 2, 1998.

12. «Ποιοι είμαστε, Ευρωεκλογές 2014», <http://www.ecogreensgr.org>

κοινοβούλιο στο επίσημο κράτος και την εξωτερική του πολιτική. Σύμφωνα με το βιογραφικό του, υπήρξε: αντιπρόεδρος του Κέντρου Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης για θέματα ρατσισμού, ξενοφοβίας, οικολογίας και μη βίας «Αντιγόνη» και ενεργό μέλος στα κινήματα (αντιπυρηνικό, καταναλωτικό, αντιμιλιταριστικό, αντιεθνικιστικό, αντιρατσιστικό, γονεϊκό). Ίδρυτικό μέλος των Οικολόγων Εναλλακτικών (1989-1992), μέλος της ομάδας των Πράσινων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Αντιπρόεδρος της Επιτροπής Περιφερειακής Ανάπτυξης (D.A.C.), [επιτροπή η οποία βοήθησε τα μάλα στο να χώνονται οι ελληνικές ΜΚΟ και ο ελληνικός στρατός «σε χώρες που αντιμετωπίζουν κρίση»], μέλος της αντιπροσωπείας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τις σχέσεις με Αλβανία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Σερβία, Μαυροβούνιο και Κοσσυφοπέδιο, αναπληρωματικό μέλος της Αντιπροσωπείας στην Επιτροπή ΕΕ-FYROM και σήμερα βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ.¹²

••• Η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία κρύβει μια λιγότερο γνωστή ιστορία. Ίδρύθηκε το 1982 από φοιτητές του «Ρήγα Φεραίου» που κάποιοι ήταν φίλα προσκείμενοι στην «Ρήξη» (που εξελίχθηκε σε προπύργιο του αριστεροπατριωτισμού) και κάποιοι ήταν στελέχη της προαναφερθείσας μπουκτσινικής Οικολογικής Κίνησης Θεσσαλονίκης. Το ενδιαφέρον με την Ορνιθολογική είναι ότι στα ΔΣ της θητεύουν οι σύμβουλοι του υπουργείου Περιβάλλοντος.

Από τον Τύπο στο Κράτος

Στη χρυσή του εποχή το οικολογικό κίνημα ήταν λαλίστατο. Εκδίδονταν δεκάδες περιοδικά τα οποία έδιναν βήμα σε διάφορους να γίνουν ειδικοί επί σειράς θεμάτων. Το πρώτο ήταν Τα Οικολογικά (1978), εκδότης του οποίου ήταν ο Ανδρέας Τρούμπης, που αφότου είδε ότι δεν έχει φράγκα η ριζοσπαστική πολιτική οικολογία έγινε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, το πρώτο ελληνικό πανεπιστήμιο που άνοιξε Τμήμα Οικολογίας και χάρη στο οποίο έχει στελεχωθεί με επιστήμονες όλος ο περιβαλλοντικός κλάδος (μελετητικά γραφεία, ΜΚΟ, εταιρείες στον κλάδο της ενέργειας). Άλλο περιοδικό ήταν Ο Δαίμων της Οικολογίας (1981), υπεύθυνος έκδοσης του οποίου ήταν ο γνωστός αρχιτέκτονας Κίμων Χατζημπήρος. Και λέμε γνωστός γιατί ήταν αυτός που εκπόνησε το masterplan χρήσεων γης για την περιοχή του Εθνικού Πάρκου Σχοινιά-Μαραθώνα πριν τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004. Το masterplan δεν προέβλεπε μόνο την αθώα κατασκευή του κωπηλατοδρομίου, αλλά και τον εκτοπισμό εργατικών οικισμών από το χώρο του Πάρκου για το σκοπό της περιβαλλοντικής προστασίας φυσικά.

Το τράζ ορισμένων από τα περιοδικά ήταν εντυπωσιακό, γεγονός που προδίδει το εύρος της διείσδυσής τους στην ελληνική κοινωνία. Για παράδειγμα, η Οικολογική Πρωτοβουλία, εφημερίδα της ομώνυμης οργάνωσης που ξεπήδησε μέσα από τις φοιτητικές κινητοποιήσεις του '79, έφτανε σε κυκλοφορία τα 8.000 φύλλα. Η δημοσιότητα αυτών των ιδεών φυσικά δεν πέρασε απαρατήρητη από το μεγάλο χωνευτήρι του ΠΑΣΟΚ. Έτσι, δημιουργήθηκε στον αντίποδα της εφημερίδας το περιοδικό Οικολογία και Περιβάλλον από τον Αντώνη Λιβάνη, πολιτικό, γνωστό εκδότη και σύμβουλο του Ανδρέα Παπανδρέου. Αργότερα κάποιοι αποχωρήσαντες από τον Λιβάνη δημιούργησαν το πιο ριζοσπαστικό ίσως περιοδικό τη εποχής, το Νέα Οικολογία (1984). Εγκέφαλος ήταν ο Ηλίας Ευθυμίουπουλος, ο οποίος το 1988 ίδρυσε το παράρτημα της Greenpeace στην Ελλάδα και τελικά έφτασε και αυτός στον ανομολόγητο προορισμό όλων των παραπάνω, την κρατική αγκαλιά, καθώς το 2000 έγινε υφυπουργός Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.